

II.

ATATÜRK VE CUMHURİYET DEVRİNDE KORUNMAYA MUHTAÇ ÇOCUKLARA SAĞLANAN BAKIM VE ÖĞRETİM OLANAKLARI

Doç. Dr. Doğan ÇAĞLAR *

Ulu önder Atatürk'ün kurtuluş savaşını başlattığı tarih olan 15 Mayıs 1919 dan sonra Cumhuriyet'in ilanına kadar geçen zamanda korunmaya muhtaç çocuklar için bir çok önemli adımlar atılmıştır. Onun için yazımızın bu kısmında Cumhuriyet'ten 4 yıl öncesine kadar inilmesi Atamız'ın devrinde yapılan çalışmaların Cumhuriyet devrindeki çalışmalarla bütünleştirilmesi açısından gerekli olmuştur.

1919 yılında başlayan kurtuluş savaşı ile Osmanlı İmparatorluğu ikiye ayrılmıştır. Birincisi Osmanlıların devamı olan Padişahın idare ettiği İstanbul Hükümeti, ikincisi ise Türkiye Cumhuriyeti Hükümet'inin nüvesi olan Ankara Hükümetidir.

O zamana kadar korunmaya muhtaç çocuklar için büyük hizmetler yapan Darüleytamlar'ın yönetiminde ortak olarak uyulan bir yönetmelik yoktu. Türkiye Cumhuriyeti ilk iş olarak Darüleytamların yönetimini Maarif Nezaretinden (Millî Eğitim Bakanlığı) olarak Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâletine (Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı) verdi. Bunu izleyen ilk günlerde yani 5 Aralık 1922 tarihinde 2042 sayılı Darüleytamlar Yönetmeliğini kabul ederek uygulamaya koydu. Bu suretle Darüleytamların yönetimi ortak esaslara bağlanmış oldu.

(*) Eğitimde Psikolojik Hizmetler Bölümü.

Bu yönetmelik, Atatürk liderliğindeki Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin korunmaya muhtaç çocukların eğitimlerinde alınacak çok yönlü önlemleri açıkça içerdiği için önemli esaslarının yazının bu kısmında özet olarak yer alması yararlı görülmüştür.

1. Darüleytamların gelirleri Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığının bütçesinden ayrılan yardım, dışardan sağlanan bağışlar, özel idare ve belediye bütçelerinden ayrılacak ödeneklerle, kurumlarda yapılan çalışmalar sonunda elde edilen gelirlerden oluşacaktır
 2. Darüleytamlar bütün göçmen, mülteci, yetimler ile şehit ve yoksul çocuklarını eğitime tabi tutacak ve bunların hayatı ve medeni ihtiyaçlarını karşılama amacını güdecektir.
 3. Darüleytamların yönetimi S. ve S.Y. Bakanlığınca atanan bir müdür tarafından yürütülecektir.
 4. **Darüleytamlar ders ve sanat olmak üzere iki bölüm üzerinde çalışacaktır.** Okullarda öğretimin şekli, kadın erkek öğretmen sayıları ve maaşları yönetmelikle belirlenir.
 5. Darüleytamların sanat bölümü aşağıdaki branşlardan oluşmuştur. Çinicilik, marangozluk, terzilik, kunduracılık, çorapçılık, halıcılık, yapıcılık, fanilacılık ve mensucat. Her kurumun açacağı sanat dalları bakanlıkça saptanacaktır.
 6. Her kurumda müdürün başkanlığında ilgili memurların katılması ile bir YÖNETİM KURULU kurulacaktır.
 7. Kurumların her sanat dalının - branşının bir ustabaşısı ve yeteri kadar usta öğreticileri bulunacaktır.
 8. Kız ve erkek öğrenciler kurumun manevi evladı sayılır. Onların geleceklerinin garantiye alınmasını sağlamak için aşağıdaki esaslar uygulanır.
- a — Çalışma durumuna ve yaşına gelmiş olan her çocuk üretici sayılır ve komisyonca takdir edilecek nisbette kurumun safi gelirine ortak olur. Heryıl sonunda kurumun safi geliri hesap edilir ve çocuğun hissesi de hesaplanarak bankadan onun namına açılacak bir tasarruf hesabına yatırılır.

- b — Öğretim sürelerini tamamlayarak ayrılan çocukların evlendirilmeleri ve yuva kurmalarına, kurum yardım ve aracılık eder. Bu şekilde kurumdan ayrılanlara bankada hesaplarındaki paranın tümü kendilerine verilir.
- c — Kız öğrenciler hayatta bir meslek sahibi oluncaya kadar babaca okulun himayesinde kalır, erkek öğrenciler kurumdaki öğrenimlerini bitirdikten sonra diğer okullara yerleştirilir.
- d — İlkokul öğrenimini tamamlayamadan 14 yaşına giren erkekler, kurum tarafından kendilerine bir iş ve meslek sağlandıktan veya kendilerine yeter seviyede kazanç sağlayan bir işe yerleştirilmek şartıyla kurum ile yatılılık bağları kesilir.

Kurtuluş Savaşı sırasında ülkemizde yaygın olarak çalışan Darüleytamlar iftiharla söylemek gerekirse birçok generaller, profesörler, her seviyedeki okullarda yararlı hizmetler yapan öğretmenler, müzisyenler, ressamalar, mimarlar, mühendisler çeşitli alanlarda başarılı iş adamları, ticaret adamları yetiştirmiştir. Bununla eğitim ve öğretimi sırasında uygun şekilde iş ve mesleğe yöneltme yaptıkları da göstermiş bulunmaktadır.

Kurtuluş Savaşından önce ve o sırada Şark Orduları kumandanı Merhum General Kâzım Karabekir şarkta bir ordu kuracak kadar kimsesiz ve korunmaya muhtaç çocuğu toplamış, mahalli yardımlar sağlayarak onların uygun bakım ve korunmasını sağlamıştır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi 21 Eylül 1921 tarihinde aldığı bir kararla «Şehit çocukların bu bapta bir karar alınıncaya kadar tercihan leyli mektuplara meccanen kaydını» tasvip ve tavsiye etmiştir.

Uzun yıllar süren savaşın ortaya çıkardığı çocuk koruma ve eğitim problemlerinin olağanüstü tedbiri olarak kurulan Darüleytamlar ve onlara bağlı kurumlar 1926 tarihinde kabul edilen 931 sayılı kanunla kaldırılmıştır.

Korunmaya muhtaç çocukların bakım ve yetiştirilmesinde büyük hizmetler veren ve bugünkü adı Çocuk Esirgeme Kurumu olan cemiyet millî mücadele yıllarında Ulu önder Atatürk'ün emir ve direktifleriyle «HİMATE-İ ETFAL CEMİYETİ 10 Haziran 1921 de

kurulmuştur. Himayei Etfal Cemiyeti Kurtuluş Savaşına katılan ana ve babaların arkada bıraktıkları **çocuklara bakmak üzere** kurulmuştur. O zaman bilindiği üzere büyük can kaybına sebep olan savaş yüzbinlerce çocuğun yetim kalmasına neden olmuştur. Ulu önder Atatürk bunun acısı bizzat duyarak bu çocuklara bakılmak üzere Himayei Etfal Cemiyetini kurdurmuş ve bütün çalışmalarını adım adım izlemiştir. Bu kurumun görevi T.B.M.M. tarafından desteklenmiş ve 1922 yılından sonra yaptığı yardımları artırmıştır. Çocuklara yiyecek, giyecek, sağlık muayeneleri, ilâç, tedavi, ders araç ve gereçleri v.b. yardımlar yapmıştır.

1923 - 1925 yıllarında Çocuk Esirgeme Kurumu her il ve ilçe merkezlerinde şube açacak kadar yaygınlaştırılmıştır. İdeal anlamda çok yönlü çocuk korunmasında gereken çeşitli hizmetleri verecek şekilde düzenlenmiştir. Yurdun birçok yerlerinde 0-6 yaşlarındaki çocukların bakımları için «Çocuk Yuva»ları açmıştır. Hatta özellikle bu kurumlarda hizmet etmek üzere kimsesiz çocuklar için «Hemşire Okulları» açarak hemşire yetiştirmiştir.

Çocuk Esirgeme Kurumu vereceği hizmetlerin türü ve niteliği ile nasıl verileceğini bir tüzük yaparak saptamıştır. Bu tüzük bugün dahi çocuk korunmasında ideal ilkeleri kapsayan bir tüzüktür.

Cumhuriyet Devrindeki Girişimler

A — Kişisel Yapılan Girişimler :

Cumhuriyet'ten sonra korunmaya muhtaç çocuk konusunda araştırma sonucu rastladığımız ilk ve tek kişisel teşebbüs sahibi Hayri İpar'dır.

11 Eylül 1936 tarihinde Mudanya'da babasının adını vererek kurduğu Ahmet Rüştü Çocuk Yurdu'nda çevrenin fakir ve yardıma muhtaç 100 çocuğunun bakımını sağlamış 40 öğrenciye de öyle yemeği temin etmiştir.

Daha sonra yurt binası ikinci Dünya Savaşın'ın doğurduğu askeri ihtiyaçlara tahsis edilmiş ve 1945 yılında da devlete devredilerek ortaokul haline getirilmiştir.

B — Özel Kurumlar :

Ülkemizde himayeye muhtaç çocukları korumak üzere Medeni Kanun ve Cemiyetler Kanunu'nun hükümlerine dayanarak kurul-

muş dernekler ve vakıflar da bulunmaktadır. Bunları kuruluş yıllarına göre inceleyelim.

1. 1949 yılı Mart ayında Süreyya Ağaoglu, İffet Oruz ve Şevket Rado'nun kurucu üyeleri olduğu ÇOCUK DOSTLARI DERNEĞİ, Bakanlar Kurulunun 23.3.1951 tarihli ve 3/12743 sayılı kararı ile kamuya yararlı dernek sayılmıştır. Nizamnamesinin 2. maddesine göre «Kimsesiz, başıboş, yoksul, bakımsız çocukları korumak ve bunları memlekete faydalı vatandaşlar haline getirmeğe çalışmak ve bunları gerçekleştirmek için «islahatçıları, çalışma yerlerini, icabeden büroları, mahalli teşkilatı, tesisleri ve bu maksadın ifasını temine yarar her türlü müesseseleri» kurmak gayesiyle faaliyettedir. Dernek 1967 yılı Aralık ayında, İstanbul - Ayazağa'da bir yurt tesis etmiştir. Bu yurt 8 - 18 yaşları arasında bedensel ve ruhsal özürlü çocukları barındırmaktadır.

2. 1955 yılında kurulan ve Bakanlar Kurulunun 28 Temmuz 1955 tarih ve 4/5637 sayılı kararı ile Kamuya yararlı dernek olarak tescil edilen kurum Hacettepe Çocuk Hastanesinin kuruluşuna yardım etmiş ve ayrıca Ankara - Gülveren semtine bir Ana - Çocuk Sağlık Merkezi'nin kurulmasını ve işletilmesini sağlamıştır.

3. 1958 yılında kurulan ANKARA ÇOCUK BAKIM DERNEĞİ, 20 Ağustos 1959 tarih ve 4/12066 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile kamuya yararlı dernek sayılmıştır.

Derneğin Ana Nizamnamesinin 2. maddesinde «fakir, hasta çocukları tedavi etmek amacı belirtilmiştir.

4. 7 Mayıs 1961 tarihinde Türk - Amerikan Derneği Kadınlar Kolunun teşviki ve Ankara'da bulunan yabancı uyruklu hanımların işbirliği neticesinde ÇOCUK SEVENLER DERNEĞİ kurulmuştur. Bakanlar Kurulunun 3 Nisan 1965 tarihi ve 6/4541 sayılı kararı ile kamuya yararlı dernek olma niteliğini kazanmıştır.

Dernek kuruluş amacını şöyle ifade etmiştir.

«Dernek, Keçiören ve benzeri yuvalar ile çocuk yetiştirme yurtlarındaki çocuklar, bunlar dışındaki çocuklarla ilgili kurumlarca korunan ve korunmayan bütün yardıma muhtaç çocuklara giyecek, yiyecek ve bakım temin etmek, çeşitli sosyal yardımlarda bulunmak ve buna müteferrik işleri yapmak için kurulmuştur».

5. 1963 yılında kurulan «ANA VE ÇOCUK SAĞLIĞI KORUMA DERNEĞİ» faaliyetlerini doğum esnasında vefat eden veya ailesi tarafından terkedilen yeni doğmuş çocukların fenni bir ihtimamla bakımını sağlamak amacıyla yoğunlaştırmaktadır. Bu düşünce ile faaliyette bulunduğu Ankara Doğum ve Çocuk Bakımevi'ne tıbbi araç-gereç teminine çalışmaktadır.

C — Karıma Kurumlar :

Günümüzde de korunmaya muhtaç çocuk sorununa önemli hizmetlerde bulunan Darüleceze'yi ve 30 Haziran 1921 de Himaye-i Eftal Cemiyeti ismiyle faaliyete geçip bugün Çocuk Esirgeme Kurumu adıyla tanıdığımız müesseseyi kronolojik yerinde anlatmıştık.

Cumhuriyetin ilanından sonra yoksul ve kimsesiz çocuklar için ilk girişim TÜRK EĞİTİM DERNEĞİ eliyle yapılmıştır.

31 Ocak 1928 de kurulan ve Bakanlar Kurulunun 12 Aralık 1939 tarih ve 2/12441 sayılı kararı ile kamuya yararlı kabul edilen Türk Eğitim Derneği 18 Ekim 1965 de yürürlüğe giren Ana Tüzüğü'nün 5. maddesine göre, konumuza ilişkin amacı şudur.

«Kimsesizliği ve parasızlığı dolayısıyla kendi başına okumaya imkan bulamıyan ahlaklı, anlayışlı ve çalışkan Türk çocuklarının okumalarını sağlamak.....»

D — Mahalli İdareler :

Korunmaya muhtaç çocuk sorunuyla ilgili olarak İstanbul ve İzmir belediyelerinin sembolik nitelikte girişimleri olmuştur. Bunlar İstanbul Belediyesine ait Cibali ve Ortaköy Fukaraperver Cemiyetleri ile İzmir Belediyesine ait Çocuk Sevenler Derneği'dir.

Bu alanda dikkati çeken teşebbüs 1933 yılında devrin İstanbul valisi olan Muhittin Üstündağ'ın teşebbüsüyle kurulan Galata Çocuk Kurtarma Yurdu'dur.

1932 yılında İstanbul ili öğretmen ve doktorlarından teşkil olunan bir komisyonun çalışmaları sonucu, 1933 yılında Galata Çocuk Kurtarma Yurdu ilk elde 7 çocukla faaliyete geçmiştir. Daha sonra 125 çocukla çalışmasını sürdüren ve İstanbul Belediyesi ta-

rafından idare edilen yurt 1938 de Yeşilköy'e nakledilerek normal yatılı okul şekline getirilmiş ve 1943 tarihinde kapatılmıştır.

E — Cumhuriyet Devrinde Çocuk Korunması ile İlgili Hükümleri İçeren Çeşitli Kanunlar :

Cumhuriyet ilan edildikten sonra T.B.M.M. tarafından çıkarılan bir çok kanunlar içinde çocuk korunması ile ilgili hükümler bulunmaktadır. Bu hükümleri kapsayan kanun ve kanun kuvvetinde tüzükleri kabul ediliş tarihlerine göre aşağıdaki düzen içinde görmek mümkündür.

1. 430 sayılı 3.3.1924 (1340) tarihli TEVHİDİ TEDRİSAT KANUNU.
2. 68 sayılı 7.4.1924 (1340) tarihli KÖY KANUNU.
3. 743 sayılı 1.2.1926 tarihli TÜRK KANUNİ MEDENİSİ.
4. 745 sayılı 1.3.1926 tarihli TÜRK CEZA KANUNU.
5. 1117 sayılı 21.6.1927 tarihli KÜÇÜKLERİ MUZIR NEŞRİYAT-TAN KORUMA KANUNU.
6. 1412 sayılı 4.6.1929 tarihli CEZA MUHAHEMELERİ USULÜ KANUNU.
7. 1580 sayılı 14.4.1930 tarihli BELEDİYELER KANUNU.
8. 1593 sayılı 24.4.1930 tarihli UMUMİ HİFSİZSİHHA KANUNU.
9. Umumi Hıfızısıhha Kanununun 128. maddesine göre çıkarılan 15264 sayılı ve 12.11.1933 tarihli FUHUŞLA VE FUHUŞ YÜZÜNDEN BULAŞAN ZÜHREVİ HASTALIKLARLA MÜCADELE NİZAMNAMESİ.
10. 2559 sayılı ve 4.7.1934 tarihli POLİS VAZİFE VE SELAHİYE-Tİ NİZAMNAMESİ.
11. 3008 sayılı 8.6.1936 tarihli İŞ KANUNU.
12. 222 sayılı ve 5.1.1961 tarihli İLKÖĞRETİM VE EĞİTİM KANUNU.
13. 931 sayılı ve 28.7.1967 tarihli İŞ KANUNU.
14. 7355 sayılı 22.6.1959 tarihli SOSYAL HİZMETLER ENSTİTÜ-SÜ KURULMASINA DAİR KANUN.

Taslak halinde olanlar :

1. Sosyal Hizmetler Kurumu Kanunu (1960) tan beri çıkacak.
2. Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Kanunu (1980 - 1981 yılı hazırlanmıştır.

F— Korunmaya Muhtaç Çocuklarla İlgili Özel Kanunlar :

Doğrudan doğruya korunmaya muhtaç çocukların bakım ve yetiştirilmesini amaç olarak hazırlanan kanunlar ikinci dünya savaşından sonra ele alınmıştır. Dünyanın ileri ülkelerini ciddi bir problem olarak meşgul eden sosyal politika ülkemizde etkilemiştir. Ülkemizde de büyük akisler uyandıran İngiltere'nin sosyal hizmetleri hakkındaki meşhur BEVERIDGE raporu, Sosyal güvenlik ve adalet gibi kavramların gittikçe artan bir ilgi ile karşılanması, diğer taraftan ikinci dünya savaşından sonra şiddetlenen mahrumiyet ve sıkıntılarının genellikle dar gelirli ailelerin hayatının çocuk sefaletine yol açan sonuçları, hızlı şehirleşme ve köylerden şehirlere akın, bunların artırdığı kötü iskan ve beslenme şartları çocuk koruma problemlerini ön plana çıkarmıştır.

1943 yılında o zaman T.B.M.M. üyelerinden bir milletvekilinin çocuğunu İsviçreye götürüp oradan çaresizlik içinde dönmesi, o sırada T.B.M.M. binası civarında kışın ısınmak için çöp variline girip yarı donmuş bir halde bir çocuğun bulunması ve bunu toplantiya gelen meclis üyelerinden bir kısmının görmesi, İstanbul da köprü altı çocuklarının durumu hakkında meclise bir sözlü soru önergesi verilmesi Mecliste bu işin yeniden ele alınmasının önemli nedenleri olmuştur.

Tek parti devrinde C.H.P. Meclis Grubunda Prof. Fahri Ecevit'in başkanlığında 30 kişilik bir komisyon kurulmuş ve bu komisyona korunmaya muhtaç çocukların sorunlarının saptanması ve giderilmesi için gereken kanun tasarısının hazırlanması ödevi verilmişti. Komisyon sıkı çalışmalar yaparak bir kanun tasarısı hazırlayarak Saraçoğlu Hükümetine vermişti. Fakat 1945 yılında hazırlanan kanun tasarısı önemsenmediği için 1948 yılına kadar hiç ele alınmamıştır. O zaman hazırlanan bu kanun tasarısının adı «KİMSESİZ - TERKEDİLMİŞ ve ANORMAL ÇOCUKLARIN KORUNMASI HAKKINDA KANUN» idi. Kanunun tasarısı hazırlandıktan 4 yıl sonra sayın Prof. Şemsettin Günaltay Kabinesi tarafın-

ATATÜRK VE CUMHURİYET DEVRİNDE

dan ele alınmış ve 23 Mayıs 1949 tarihinde 5387 sayılı «KORUNMAYA MUHTAÇ ÇOCUKLAR HAKKINDA KANUN» adı altında Türkiye B.M.M. tarafından kabul edilmiştir. Bu kanun yukarıda açıklandığı üzere ülkemizde korunmaya muhtaç çocuklar hakkında çıkarılan ilk özel bir kanun olmuştur.

5387 sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun tasarısında koruma görevi Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına verilmesi tasarlanmıştır. Ancak kanun görüşmeler sırasında bu eğilim tamamen değişmiş ve bu görevin ağırlık yönü Millî Eğitim Bakanlığına verilmiş ve görev iki bakanlık arasında paylaştırılmıştır.

Korunmaya muhtaç çocuklar hakkında çıkarılan ikinci kanun 6972 sayılı 15.5.1957 tarihli KORUNMAYA MUHTAÇ ÇOCUKLAR HAKKINDA KANUN adlı kanun olmuştur. 6972 sayılı kanunun gerekli değişikliklerini kapsamına alan onun geliştirilmiş bir şeklidir.

Ashında kanun 5387 sayılı kanundaki tanımı benimsemiş ve aynen almıştır. Görevi de üç bakanlık arasında dağıtmıştır. 34 esas ve iki geçici maddeden oluşan kanunun üç bakanlıkla ilgili maddeleri aşağıdaki şekilde dağılmıştır.

Millî Eğitim Bakanlığına düşen görevler kanunun, 4. mad 2. fıkrası, 7., 9., 11., ve 22. maddelerinde gösterilmiştir.

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına düşen görevler, kanunun, 4./2.f., 7., 9., 11., 21. maddesinde saptanmıştır.

Adalet Bakanlığına düşen görevler 22. mad. 2. fıkrasında saptanmıştır. Bunun yanında kanun 4., 8. ve 19. maddeleri ile Mahalli İdarelere de özel görevler vermiştir.

6972 sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkındaki Kanun kesinlikle 0-6 yaşında bulunan çocukların görevini Sağ. S. Y. Bakanlığına ve 7-18 yaşlarındaki çocukların bakım ve yetiştirilmesini de Millî Eğitim Bakanlığına vermiştir.

Ayrıca yetiştirme yurtlarının çeşitli şekilde desteklenmesi ve yönetimi için İllerde 1580 sayılı BELEDİYELER KANUNU'nun 133-148. maddeleri gereğince kurulması gereken ve kurulan İL ÇOCUK KORUMA BİRLİKLERİ aracılığı, ile yapılmasını gerçekleştirmiştir.

G — Anayasalarımızda Çocuk Korunması İle İlgili Hükümler :

20. Nisan 1924 (1340) tarih ve 491 sayılı Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun 87. maddesi «İptidai tahsil bütün Türkler için mecburi, Devlet mekteplerinde meccanidir» hükmü ile bütün çocuklara zorunlu olarak öğretim verilmesini devlete görev vermiştir. Ayrıca 135. madesi ile de «Küçüklerin yargılanması hakkında özel hükümler konulur» hükmünü getirmiştir.

1961 Anayasasının 50. maddesinde de «Devlet, maddi imkanlardan yoksun başarılı öğrencilerin en yüksek öğrenim derecelerine kadar çıkmalarını sağlama amacıyla burslar ve başka yollarla gerekli yardımları yapar».

«Devlet, durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları, topluma yararlı kılacak tedbirleri alır» açık hükmünü getirmiştir.

Uluslararası Bildiriler ve Türkiye :

Türkiye Atatürk zamanında özellikle çocuk korunması ile ilgili uluslararası tüm toplantılara katılmış ve bu kararların ülkede uygulanacağını taahhüt etmiştir. Bunlar kısaca şunlardır :

H — Uluslararası Bildiriler ve Türkiye :

1923 «Cenevre Bildirisi» adıyla bilinen ve birçok devlet tarafından da kabul edilen, Türkiye Cumhuriyeti adına da Gazi Mustafa Kemal imzasıyla onaylanan metinde şu ilkeler vardır :

- 1 — Vücutça ve ruhça tabii bir gelişme her çocuğun hakkıdır.
- 2 — Aç çocuk doyurulmalı, hasta çocuk bakılıp sağaltılmalı, zekaca geri kalmış çocuk, imkanı derecesinde ilerletilmeli, sapıtmış çocuk doğru yola getirilmeli, öksüz ve kimsesiz çocuklar kabul ve bakım görmelidir.
- 3 — Sıkıntı ve zorluk zamanlarında ilk yardım çocuğun hakkıdır.
- 4 — Çocuk kendi hayatını kazanmaya, geçimini sağlamaya yetenekli hale getirilmeli, fakat aynı zamanda her çeşit sömürüye karşı korunmalıdır.
- 5 — Çocuk etkin insan sevgisine göre eğitilmelidir. Aynı şekilde her çocuğun şen ve neşeli bir çocukluğu olmalıdır.

İkinci Dünya Savaşı sonunda 26 Haziran 1945 de kurulan Birleşmiş Milletler, Üçüncü Genel Kurul toplantısını yaptığı Paris'te 10 Aralık 1948 tarihinde İnsan Hakları Evrensel Bildirisini kabul etmiştir.

Birleşmiş Milletler'in üyesi olan Türkiye'nin de kabul ettiği Bildirinin 25 ve 26. maddelerinde şu ilkeler vardır :

«Özel yardım görmek analığın ve çocukluğun hakkıdır.» Evlilik içinde veya dışında doğsunlar, bütün çocuklar bu haklardan yararlanırlar. Herkesin eğitime hakkı vardır. Eğitim parasızdır. İlköğretim mecburidir. Çocuklarına verilecek eğitim çeşidini seçmek ana babanın hakkıdır.

20 Ekim 1959 tarihli Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen Çocuk Hakları Beyannamesinin tüm ilkeleri çocuğu ayırım güden bütün uygulamalar dışında tutmayı ve onu her zaman her yerde korumayı bir ödev olarak önermiştir. Bu beyannamenin 5. maddesinde «Bedence, zihince, veya toplumsal bakımdan zorluğu olan çocuğa özel durumunun gerektirdiği özel tedavi, eğitim, öğretim ve bakım sağlanacaktır» demektedir.

28 Haziran 1959 tarihinde UNESCO Türkiye Millî Komisyonu 7. genel kurulda kabul edilen TÜRK ÇOCUK HAKLARI BİLDİRİSİ'nin 5. maddesinde himayeye muhtaç çocuklarla ilgili hususlar şöyle yer almıştır.

«Özürlü ve intibaksız çocukların iyileştirilmeleri, sıkıntı içindeki çocukların kurtarılımaları, durumalarına uygun bir meslek için kendi hayatlarını kazanacak derecede, başarılı ve güçlü yetiştirilmeleri ana, baba ile birlikte devletin bu amaçla kurulmuş örgütlerinin ödevidir. Bu kurumlar tezelden yeteri kadar artırılmalıdır. Üstün yetenekli çocuklar devletçe ve ailelerinin de yardımı ile, en geniş yetiştirme vasıta ve imkanlarına kavuşturulmalıdır.»

ÜLKEMİZDE ÇOCUK KORUMANIN BUGÜNKÜ DURUMU :

Ülkemizde önceden de belirttiğimiz gibi çocuk korunması ile ilgili alınacak tedbirler Millî Eğitim Bakanlığı, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ve Adalet Bakanlığı tarafından alınmaktadır. Çocuk korunmasında sağlanan hizmetlerin Bakanlıklara göre görünümü aşağıdaki şekildedir.

Millî Eğitim Bakanlığınca Korunmaya Muhtaç Çocuklar İçin Sağlanan Eğitim ve Öğretim Olanakları :

Bilindiği gibi korunmaya muhtaç çocuklara sunulan bakım, eğitim ve öğretim ile ıslah hizmetleri Millî Eğitim, Sağlık ve Sosyal Yardım ve Adalet Bakanlıkları tarafından verilmektedir. Bakanlıklarda sunulan hizmetleri tarih sırası ile aşağıdaki şekilde görmek mümkündür.

Millî Eğitim Bakanlığı, 5387 sayılı «Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun» T.B.M.M. tarafından 23 Mayıs 1949 tarihinde kabul edildikten yaklaşık olarak 2 ay sonra yani 9 Ağustos 1949 da biri Ankara'nın Nallıhan İlçesi Çayırhan Bucagında, ikincisi Bilecik İli Yarhisar Bucagina bağlı İlyas bey köyünde olmak üzere iki yetiştirme yurdu açmıştır. Kanun yürürlüğe girdikten yaklaşık olarak üç yıl sonra, Millî Eğitim Bakanlığı korunmaya muhtaç çocukların bakım, eğitim ve öğretim Genel Müdürlüğüne bağlı «Korunmaya Muhtaç Çocuklar Şubesi Müdürlüğü Kurmuştur. Aradan 28 yıl geçtikten sonra 6.8.1980 tarihinde 2429 sayılı Millî Eğitim Bakanı Mucibi ile Millî Eğitim Bakanlığında bir Özel Eğitim Genel Müdürlüğü kurulmuş ve Korunmaya Muhtaç Çocuklar Şubesi bu genel müdürlük bünyesinde «Yetiştirme Yurtları Şube Müdürlüğü» adı ile yer almıştır.

1. Millî Eğitim Bakanlığınca Sağlanan Hizmetler ve Alınan Önlemler :

Millî Eğitim Bakanlığınca açılan yetiştirme yurtları ve burada korunmaya muhtaç çocuklara sunulan hizmetleri aşağıdaki şekilde açıklamak mümkündür.

YETİŞTİRME YURTLARI

Korunmaya muhtaç çocuklar, 6972 sayılı kanunun 4., 5. ve 10. maddeleri gereğince her il'de tesis edilen müstakil veya müşterek Korunmaya Muhtaç Çocukları Koruma Birlikleri tarafından açılan bakım ve yetiştirme yurtlarında bakılıp yetiştirilmektedir. 0-6 yaşındaki çocuklar bakım yurtlarına, 7-18 yaşlarındakiler de yetiştirme yurtlarına alınmaktadırlar. Bakım yurtlarıyla Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, yetiştirme yurtları ile de Millî Eğitim Bakanlığı ilgilenmektedir.

ATATÜRK VE CUMHURİYET DEVRİNDE

Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkındaki 6972 sayılı kanunun şümülüne giren çocuklar için mahalli sulh hukuk mahkemelerinden tedbir kararı alınmaktadır. Haklarında tedbir kararı alınan çocuklar sözü edilen kurumlarda korunmaktadır.

6972 sayılı kanunun 7. maddesine göre bahsi geçen müesseselerin eğitim ve öğretim elemanlarını Millî Eğitim Bakanlığı, sağlık personelinin de Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı atamaktadır. Bu kanunun 9. maddesi gereğince her iki bakanlık bütçelerinden birliklere ödenek yardımı yapılmaktadır.

A — Amaç :

1 — Beden, ruh ve ahlak gelişmeleri tehlikede olup :

a) Ana ve babasız,

b) Ana ve babası belli olmayan,

c) Ana ve babası tarafından terkedilen,

d) Ana ve babası tarafından ihmal edilip fuhuş, dilencilığe, alkollü içkileri veya uyuşturucu maddeleri kullanmaya veya serseriliğе sürüklenmek tehlikesine maruz bulunan,

Çocukların bakılıp yetiştirilmelerini sağlamak.

2 — 1949 tarihinde çıkan, 1950 yılından 1957 yılına kadar uygulanan Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkındaki 5387 sayılı kanun bu ödevi doğrudan doğruya Devlete tahmil etmiş bulunmakta idi.

3 — 1957 yılında yürürlüğe giren ve 5387 sayılı kanunu ilga eden 6972 sayılı kanun bu vazifeyi, yukarıda da belirtmiş olduğu üzere, her il'de kurulmuş olan Korunmaya Muhtaç Çocukları Koruma Birliklerine tevdi etmiş ve bu birliklere her türlü yardımla Millî Eğitim, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlıklarını mükellef kılmıştır.

4 — Çocukların koruması işi birliklere verilmekle :

a) Mahalli ilginin artırılması ve emek birliğinin temini,

b) Çocukları, köklerinden ayırmadan, intibak ettikleri kendi muhitlerinde emniyet içinde yetiştirilmeleri, hedef tutulmuştur.

B — Organizasyon :

1 — Korunmaya muhtaç çocukları koruma birlikleri 6972 sayılı kanunun 4., 5. ve 10. maddelerine müsteniden 1580 sayılı Belediye Kanunu'nun 133-148. maddelerine göre kurulmuştur.

2 — Kanunun belirttiği veçhile birlikler, başkan, birlik meclisi ve birlik encümeni olmak üzere üç organ tarafından idare edilmiştir.

3 — Yukarıda işaret edilmiş olduğu üzere birliklere, Millî Eğitim Bakanlığı ile Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı tarafından eleman tayini ve ödenek yardımı yapılmıştır.

4 — Birlik merkez örgütleri ile yetiştirme yurtlarının teftiş ve tahkikleri ilgili Bakanlık elemanlarınca yapılmıştır.

C — Metod :

1 — Yetiştirme yurtları, okul olmayıp aileden yoksun bulunan 7-18 yaşlarındaki korunmaya muhtaç çocuklar için aile ocağı vazifesini gören birer yatılı müessesedir. Bu müesseseler kendilerine emanet edilen çocukları, bu zihniyetle bakmak, faydalı birer meslek sahibi yapmak ve topluma kazandırmak hedefini gütmüşlerdir.

2 — Yurt çocuklarından ilköğrenim çağında olanlar, ilkokullara, ilköğrenimini bitirenler de kabiliyet ve temayüllerine göre, ileri öğrenim müesseselerine tercihan devam ettirilmiştir.

3 — İlköğrenim çağını aşmış ve bu öğrenimi görmemiş olan çocuklarla ileri öğrenime kabiliyetleri olmayanlar ise, çeşitli iş ve sanata gönderilmekte, hayatlarını kazanacak duruma getirilmiştir.

D — Program :

1 — Normal olmayan hayat şartları içinden gelen çocukları kazanmak ve hayata kazandırmak için, eğitim ve öğretim metodlarını sabır ve şefkatle uygulamak, temayül ve kabiliyetlerini ortaya çıkarmak üzerinde dikkatle işlemek.

2 — Eğitim, öğretim ve yetiştirilmeleri deruhte edilen bu çocukların durumları daima göz önünde tutularak, ruhlarında ana baba yokluğunun ümitsizliğini yenerek, onlara temiz bir hayat heyecanı mütevazi birer yuva kurma ideali verecek şekilde çalışmalarını ayarlamak.

ATATÜRK VE CUMHURİYET DEVRİNDE

3 — Bu çalışmaların verimli ve emniyet içerisinde yapılabilmesi için her müessese birer aile ocağı haline getirilmiştir. Çocuklar yaşlarına göre 25 - 30 kişilik kümeler halinde birer grup öğretmeninin uhdesine verilmişlerdir. Müesseseler çocukların çalışma ve yaşantılarında aile havasını hakim kılabacak şekilde düzenlenmektedir.

4 — Birden fazla yetiştirme yurdu bulunan yerlerde, çocuklar yaş (7 - 9, 10 - 13, 14 - 15) ve cinsiyetlerine (kız, erkek, karma) veya öğrenim durumlarına göre ayrı ayrı tiplerdeki yurtlara yerleştirilmeleri faydalı olmaktadır.

5 — İş ve sanatkar yetiştirilmeleri gereken çocuklar için, iş ve sanat alanlarına yakın yerlerde yurtların açılmasına itina gösterilmektedir. Bu müesseselerde ayrıca türlü alanlarda iş yapan, döner sermayeli atelyeler de kurulmakta, çocuklar pedagojik formasyonu bulunan usta öğreticiler yanında yetiştirilmektedirler. Çocukların bir kısmı da özel iş ve sanat sahiplerinin yanına mukaveleye bağlanarak verilmekte ve çalıştıkları iş yerlerinde ilgili grup öğretmenleri tarafından takip edilmektedir.

Millî Eğitim Bakanlığı 1949 yılındanberi aşağıda yazılı yetiştirme yurtlarını açmıştır. Açılış tarihi sırasına göre bunlar şöyle sıralanabilir.

KORUNMAYA MUHTAÇ ÇOCUKLAR İÇİN AÇILAN YETİŞTİRME YURTLARI

Sıra No.	Açılış Tarihi	Adı	Yeri
1	9.8.1949	Ankara	Nallıhan - Çayırhan
2	9.8.1949	Bilecik	Yarhisar - İlyas Bey
1	1950	Ankara	Kızılcahamam
2	1950	Bilecik	Merkez
3	1950	Erzincan	Tercañ
4	1950	Yozgat	Sarayköy
1	1951	Ankara	Zirkayı - Yenikayı
2	1951	Eskişehir	Mahmudiye
3	1951	İstanbul	Mevlanakapı
4	1951	İzmir	Bornova
5	1951	Kayseri	Zincidere
6	1951	Tekirdağ	Merkez

Doç. Dr. Doğan ÇAĞLAR

Sıra No.	Açılış Tarihi	Adı	Yeri	
1	1952	Ankara	Gazi	Kız
2	1952	Balıkesir	Alibeyadası	
3	1952	Burdur	Askeriye	
4	1952	Giresun	Merkez	
5	1952	Hatay	Merkez	
6	1952	İstanbul	Yakacık H. Abbas	
7	1952	Samsun	Merkez - Namık Kemal	
1	1953	Elazığ	Harput (Merkeze Nakil)	
2	1953	İstanbul	Ağaçlı	
3	1953	İstanbul	Küçükyalı	
4	1953	Kocaeli	İzmit	
1	1954	Ankara	Aktaş	Kapandı
2	1954	Eskişehir	Merkez	
3	1954	İzmir	Buca	Kız
4	1954	Kayseri	Merkez	
5	1954	Zonguldak	Ereğli	Kız
1	1955	Afyon	Merkez	
2	1955	Bolu	Düzce	
3	1955	Bursa	Merkez (Sarımışelere Nakil)	
4	1955	İstanbul	Kadıköy	
5	1955	Kütahya	Merkez	
6	1955	Maraş	Merkez	
1	1956	Edirne	Merkez	
2	1956	Gaziantep	Kilis	Kız
3	1956	Zonguldak	Safranbolu	
1	1957	Burdur	Merkez	
2	1957	Denizli	Merkez	Karma
3	1957	Manisa	Merkez	Karma
4	1957	Sakarya	Adapazarı	Karma
1	1958	Adana	Merkez	Karma
2	1958	Aydın	Merkez	Karma
3	1958	Gümüşhane	Merkez	Karma
4	1958	Sivas	Merkez	
5	1958	Yozgat	Merkez	
1	1959	Ağrı	Merkez	
2	1959	Ankara	Ayaş	
3	1959	Çanakkale	Eceabat	
4	1959	İstanbul	Büyükçekmece	
5	1959	Urfa	Merkez	

ATATÜRK VE CUMHURİYET DEVRİNDE

Sıra No.	Açılış Tarihi	Adı	Yeri	
1	1960	Balıkesir	Merkez	
2	1960	İsparta	Merkez	
3	1960	Diyarbakır	Merkez	
4	1960	Muğla	Merkez	Karma
1	1961	Kars	Merkez	
2	1961	Malatya	Merkez	
3	1961	Niğde	Merkez	Karma
4	1961	Tokat	Merkez	
5	1961	Mardin	Merkez	
6	1961	Konya	Merkez	
1	1962	Kayseri	Talas	Kız
2	1962	Trabzon	Merkez	Karma
3	1962	Nevşehir	Merkez	
4	1962	İzmir	Merkez	Kapandı
1	1963	Çorum	Karma	
2	1963	Erzurum	Merkez	
3	1963	İçel	Merkez	
4	1963	Kastamonu	Merkez	
5	1963	Ordu	Merkez	
6	1963	Sinop	Merkez	
7	1963	Uşak	Merkez	
1	1964	Adıyaman	Merkez	
2	1964	Amasya	Merkez	
3	1964	Artvin	Merkez	
4	1964	İstanbul	Büyükçekmece	Erkek
1	1965	Kırklareli	Merkez	Karma
1	1966	Antalya	Merkez	Karma
2	1966	Gaziantep	Merkez	
3	1966	Çanakkale	İmroz - Gökçeada	
4	1966	Ankara	Etimesgut	
1	1968	Muş	Merkez	
2	1968	İstanbul	Çatalca	
1	1969	Bursa	Sırameşeler	
2	1969	Çanakkale	Merkez	Kız
1	1970	Çanakkale	Merkez	Kız
2	1970	Kırşehir	Hirfanlı (Ankara Birliğine Bağlı)	
3	1970	Isparta	İslamköy	
4	1970	Sakarya	Merkez	Karma

Sıra No.	Açılış Tarihi	Adı	Yeri	
1	1971	Isparta	Atabey	Kız
1	1972	Ankara Y.Mah. İvedik	50. Yıl Yet. Yurdu	
2	1972	Edirne	Merkez	Kız
3	1972	Erzurum	Hıms	
4	1972	Gümüşhane	Merkez	Karma
5	1972	İstanbul - Beykoz	Bozhane	
6	1972	Zonguldak	Bulak	Kız
1	1973	Sinop	Merkez	Kız
1	1976	Afyon	Bolvadin	Karma
2	1976	Bingöl	Merkez	
1	1977	Nevşehir	Ürgüp	Erkek

2 — Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığınca Sağlanan Hizmetler:

Önceden açıklandığı gibi Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı 0-6 yaşlarındaki çocuklara bakım hizmetleri sağlamaktadır. Bu hizmetler Bakanlık bünyesinde Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü ve ona bağlı Çocuk Koruma Şubesi tarafından yürütülmektedir. Bu hizmetler çocuk bakım yurtlarında ve koruyucu aile yanında bakıma verilmektedir. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına bağlı olarak hizmet veren «Çocuk Bakım Yurtları» açılış tarihlerine göre şöyledir.

Sırası	İli	Açılış Tarihi
1	Konya	1962
2	Kütahya	1962
3	Muğla	1962
4	Niğde	1962
5	Antakya	1963
6	İzmir	1963
7	Sivas	1963
8	Ankara	1964
9	Mersin	1964
10	Burdur	1965
11	Erzurum	1965
12	Diyarbakır	1965
13	İstanbul (B.Köy)	1965

ATATÜRK VE CUMHURİYET DEVRİNDE

14	Eskişehir	1966
15	Kayseri	1967
16	Bursa	1968
17	Yozgat	1969
18	Ankara	1970
19	Isparta	1972
20	Adana	1973

Çocuk yuvalarında Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığınca bakılan çocukların sayısı 3000 dir.

KORUYUCU AİLE YANINDA BAKIM :

Ülkemizde koruyucu aile bakımı 1961 yılı Temmuz ayında Ankara da Sağlık ve Sos. Ya. Bakanlığı UNİCEF arasında yapılan bir anlaşma ile başlatılmıştır. Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğüne bu işler yürütülmektedir.

1961 - 1966 yılları arasında 116 çocuk koruyucu aile yanına yerleştirilmiştir. Bunlardan 76 sı halen koruyucu aile yanındadır. 26 sı iade edilmiş. 11 i evlat edinilmiş 1'inin korunma kararı kalkmış ve 2 si öz ailesine iade edilmiştir.

Koruyucu aile bakımından görevlendirilecek personel yetiştirmek üzere 68 kişi 4 aylık bir eğitime tabi tutulmuştur. Ancak bunlardan 1971 yılına kadar 60 ı ayrılmış 8 tanesi kalmıştır. muştur.

1971 yılında koruyucu aile yanında kalan çocuk sayısı 135 olmuştur. Koruyucu aile uygulamasının ikincisi 1964 yılı Aralık ayında İzmir de başlatılmıştır. Bütün uygulamalar genellikle 0-6 yaş grubundaki çocuklar için yapılmıştır. Sadece başlamış olanlar yaşı 7 ve daha yüksek olduğu zamanda aynı şekilde korumaya devam etmektedirler.

Koruyucu ailelerin seçimi ve çocuk yerleştirilmesi ve burada takip İşleri Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Sosyal Hizmetler Genel müdürlüğüne yetiştirilen kimseler tarafından yapılmaktadır.

Koruyucu aile yanına verilen çocukların sayısı 1968 yılına kadar 169 olmuştur. Bunlardan 3 ü iade edilmiş. 19 tanesi evlat edinilmiş ve 147 sinin koruyucu aile yanında bakımına devam edilmiştir.

miştir. Koruyucu aile yanında bakılan çocuğun yıllık masrafı 2050 liradır. Kurumlarda ise 5017 liradır.

24/XII/1973 e kadar 307 çocuk koruyucu aile bakımına verilmiştir. Halen Ankara'da 167 aile, Adana, İstanbul ve İzmir'de 217 aile koruyucu aile olarak takip edilmektedir.

C — Adalet Bakanlığı :

Türk Ceza Kanunu'nun 53, 45, 57 ve 58. maddelerince haklarında emniyet tedbirleri alınması gerekli çocuklar için müesseseler açılması görevi 6972 sayılı kanunun 21. maddesinin II. fıkrasına göre Adalet Bakanlığına verilmiştir.

Bunun için mevcut iki tip müessese vardır. Bunlardan birisi Çocuk Ceza Evleri, diğeri Çocuk İslah Evleri'dir.

Çocuk Ceza Evleri ile Çocuk İslah Evleri'nin durumu aşağıdaki çizelgede gösterilmiştir :

Müessesenin Adı	Açılış Tarihi	Mevcutları (Ekim 1972)
Ankara Çocuk İslahevi	19.10.1973	317
Eskişehir Çocuk İslahevi	1943	191
Konya Çocuk Cezaevi	(X)	65
Sinop Çocuk Cezaevi	(X)	95
İzmir Çocuk Ceza ve İslahevi	1955	284
Elazığ Çocuk Ceza ve İslahevi	1.7.1963	270

(X) Bu iki kurum yetişkinlere mahsus olanlar bünyesinde olduğundan çocuklara mahsus duruma getirildiği tarih kesin olarak bilinmiyor.

Tablodan da anlaşılacağı gibi, bu kurumlar günümüzde çocuk ıslahevi, çocuk cezaevi ve çocuk ceza ve ıslahevi olarak kurulmuştur.

Türkiye'de ilk çocuk ıslahevi 1 Şubat 1938 tarihinde Edirne'de açılmıştır. Bu ıslahevi 27 Temmuz 1939 da Kızılcahamam'a nakledilmiştir. Daha sonra 25 Ekim 1940 tarihinde Ankara - Kalaba'ya taşınmıştır.

ATATÜRK VE CUMHURİYET DEVRİNDE

K A Y N A K Ç A

- 1 — Akol, Osman : **Kimsesiz Çocuklar**. Ankara, 1950.
- 2 — Campbell, Allen : Çev. Gazanfer Bingöl : **Yaratıcı Çocuk ve Yuva Merkezi**. Gürsoy Basımevi. Ankara 1967.
- 3 — Çağlar, Doğan : **Korunmaya Muhtaç Çocuklar**. A.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi, 1972, Cilt: 6, Sayı: 1-4, sayfa: 59-112. Ankara, 1974.
- 4 — **Cumhuriyet Halk Partisi Meclisi Grubu Çalışmaları**. 25.5.1945. Ankara.
- 5 — **Çocuk Esirgeme Kurumu Hizmet ve Amaçları Tüzüğü**. Ankara, 1957.
- 6 — Gökçe, Birsen : **Memleketimizde Cumhuriyet Devrinde Kimsesiz Çocuklar Sorunu ile İlgili Tutumun Sosyolojik Mukayeseli Tahlil ve İzahı**. Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1971.
- 7 — **Korunmaya Muhtaç Çocuklar**. İktisadi Araştırmalar Vakfı. İstanbul, 1970.
- 8 — Guntbay, Günseli : **Koruyucu Aile Bakımı**. Gürsoy Basımevi. Ankara, 1962.
- 9 — Tülây, Şükrü : **Korunmaya Muhtaç Çocukların Müesseselerde Bakımı Hakkında Rapor**. Doğan Basımevi. Adana, 1962.
- 10 — **Millî Eğitim Şurası Raporu**. Millî Eğitim Basımevi, 1954, s. 148.
- 11 — Yaşar, Osman : **Çocukların Müesseselerde Bakımı**. Gürsoy Basımevi. Ankara, 1962.
- 12 — **5387 ve 6972 Sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanunlar ve Gerekçeleri ile Diğer İlgili Tüm Kanunlar**.
- 13 — **III. Millî Sosyal Hizmetler Konferansı Raporu**. Ankara, 1968.